

Esbâb-ı Nüzûl Rivayetlerinin Vakıyayla Uyum Sorunu: Ka'b b. Eşref Örneği

The Issue of Compliance of Asbâb al-Nuzûl Stories with the Facts: Sample of Ka'b b. Eşref

Sami KILINÇLI

Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Associate Professor, Çukurova University, Faculty of Theology, Department of Tafsir,
Adana / Turkey
kilinclsami01@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8232-7474

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Haziran / June 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 8 Ekim / October 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.29288/ilted.583752

Atıf / Citation: Kılınçlı, Sami. "Yeni Esbâb-ı Nüzûl Rivayetlerinin Vakıyayla Uyum Sorunu: Ka'b b. Eşref Örneği / The Issue of Compliance of Asbâb al-Nuzûl Stories with the Facts: Sample of Ka'b b. Eşref". *ilted: ilabiyat tetkikleri dergisi / journal of ilabiyat researches* 52 (Aralık / December 2019/2): 17-39.

doi: 10.29288/ilted.583752

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilabiyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Kur'an'ın anlamını doğru tespit ve te'vil etmek çabasında kullanılacak araçlardan biri de nüzûl vasatı ile esbâb-ı nüzûl rivayetlerine vukûfiyet ve bunları doğru tahlil etmek için isabetli bir yaklaşımı benimsemektir. Âyetlerin tefsirinde sahip olduğumuz kanaatlerin ve açıklamaların birçoğu esbâb-ı nüzûl rivayetlerine dayanmaktadır. Bu rivayetlerin Kur'an'ın muhtevasına, hadis usulüne, rivayet kalıplarına, siyerle uyumuna göre değerlendirilmesi gerektiği şeklinde görüşler serdedilmiştir. Mesela Medineli Yahudilerden Ka'b b. Eşref'in Bedir sonrasında öldürüldüğü kabul edilmekle birlikte ismi bu tarihten çok sonra nazil olan ayetlerin te'vilinde konuyla ilgili rivayetler nakledilmektedir. Tarihsel açıdan bu çelişkili durum esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin tarihi vakıa ile uyumunu araştırmanın önemini göstermektedir. Bu makalede yukarıda zikrettiğimiz hususları Ka'b b. Eşref örneği üzerinden ele alarak, kaynaklardaki bilgileri analitik olarak değerlendirmeye çalıştık. Sonuç olarak konuyla ilgili diğer tartışmalara girmeden tarihi bakış açısıyla rivayetleri tarihe ve zamana uyum açısından değerlendirerek, selef'in kastı doğru anlaşılmadığı ve tarihi tutarlılığa yeteri kadar dikkat edilmediği için isminin vefatından sonra nazil olan birçok ayetin esbâb-ı nüzûlünde zikredildiğini tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Mekkî, Medenî, Rivayet, Esbâb-ı Nüzûl, Ka'b b. Eşref.*

Abstract

One of the tools that will be used to determine and gloss the meaning of the Qur'an correctly is to adopt an accurate approach in order to recognize the revelation atmosphere and the narratives of asbâb al-nuzûl (the reasons of revelation) and analyzing them correctly. Most of our acceptances and rejections are based on the narratives of asbâb al-nuzûl. Viewpoints are propounded that these narrations should be evaluated according to the content of the Qur'an, the hadith method, the narrative patterns, and the harmony with the prophetic biography. For example, although it is accepted that Ka'b b. Ashraf, who is one of the Jews of Medina, was killed after Badr, his name is narrated in glosses regarding the revealed verses long after that. This contradictory situation requires that the compliance of the asbâb al-nuzûl narratives should be examined with the facts. In this paper, we tried to evaluate the information in the sources analytically by discussing the aforementioned issues based on the sample of Ka'b b. Ashraf. As a conclusion, we determined that his name was mentioned in the asbâb al-nuzûl of many verses revealed after his death because the intention of the predecessor wasn't understood correctly and diachronic consistency wasn't paid enough attention.

Keywords: *Tafsir, Meccan, Medinan, Story, Asbâb al-Nuzûl, Ka'b b. Ashraf.*

Extended Summary

The basic information source of Islamic sciences is narrations (riwayahs). Since it is to discover the meanings and interlocutors of the verses in the period when they were revered, tafsir is based on narrations. There are different and contradictory conveying that narrations that are authentic, weak and fabricated, sometimes even on the same issue. This situation requires that the narrations be evaluated within the framework of certain criteria and that there is a preference among them. In terms of the structure of tafsir, the narrations of Asbâb al-Nuzûl are of special importance. Since these narratives are indispensable in understanding the Qur'an, the importance and evaluation criteria of these books and articles are mentioned in the works of the Qur'an in the classical and modern times. In these works, it is explained that the evaluation of these narrations according to the narrative modes and to the hadith, the fact that some of the companions stated that "the subject of verse has been revealed about this subject and this person" cannot be considered as the real reason of the verse, but as explaining that this particular person and event entered the meaning circle of the given verse. In the modern period, the narrations are divided into two by A. Nedim Serinsu as Asbâb al-Nuzûl narrations and Asbâb al-Nuzûl evaluations for tafsir, and it is suggested that without such a distinction, narrations cannot be understood correctly. He also explains that some of these narratives are in contradic-

tion and inconsistency with historical facts in terms of time, and that it is necessary to use history science to prevent this. Ali Rıza Gul divides the reasons of narratives into two parts as the true cause and the virtual/considered cause due to the conflicts about the Asbâb al-Nuzûl. Muhsin Demirci explains that the criteria determined by the scholars are insufficient in evaluating these narratives, that the deficiencies such as preservation of notes, not being classified and the existence of different narratives on the same subject should be eliminated. According to Serinsu, in the narrations of the Asbâb al-Nuzûl, the real reasons for revelation are “original history”; the narratives made for the exegesis appear as “thoughtful interpretation-thoughtful history”. Therefore, among other criteria, the narratives should be examined in terms of conformity to date and time and case studies reflecting this point of view should be carried out. As an example, we have discussed the narratives about Ka'b b. Ashraf on the basis of this approach. Ka'b b. Ashraf, an important leader of the Jewish Nadîr sons, was a person whom some Muslims also valued. He also relied on this social position and he was going forward in hostility to the Prophet and Islam. Since he was engaged in activities against the Muslims with Mushriks, he was killed on the order of the Prophet through end of second exilic year. Despite his murder on this date, his name is mentioned in the Surah Makkiyah as well as in the narrations of some of the verses in the Surahs Madaniyah. In the Surah Madaniyah Al-Bakara and Âli 'Imran it is accepted that the verses associated with Ka'b b. Ashraf were written before his murder. His name is mentioned in the narrations of Asbâb al-Nuzûl, because Ka'b b. Ashraf was one of the leading names of the Jewish opposition and he entered into discussions with the Prophet and his Companions. It is understood that they are real Asbâb al-Nuzûl, since there are no inconsistencies in the narratives in terms of date and time. Ka'b b. Ashraf's name is mentioned in surahs an-Nisâ, al-Mujadila, al-Hashr, an-Nur, al-Maidah and surah al-Baqara (verses 256-257), which are accepted to be revealed after his death. From the Companions and et-Tabiins onward, Islamic scholars claimed that the message of the Qur'an was not limited to the conditions and interlocutors of the period, but on the contrary, in order to show that the Qur'an's message is universal, they have applied the principle of “The generality of the Word and not the particularity of the reason is taken into consideration.” This exegesis style seems to be consistent with its correct purpose. However, when the narratives of Asbâb al-Nuzûl are mentioned above, the opinions, classifications, contradictions and solution suggestions are tried to be understood without knowing, the subject becomes inextricable. Due to the lack of this approach, the science of tafsir can become more difficult, complex, full of narratives incompatible with the process and environment. This makes it difficult to understand what the Qur'an says and what it means. In this respect, when we evaluate the narrations in the surahs mentioned above on the basis of the harmony of date and time, and in agreement with the fact, it is seen that there are contradictions and these are not true narratives of Asbâb al-Nuzûl. Since Ka'b b. Ashraf is a Jewish leader who is also known for his opposition to Islam, it is understood that his name is mentioned in many verses about the Jewish opposition in the form of es exegesis reviews for commentary. Classical works should be understood not by the perceptions we are in, but by the assumptions and meanings in the period they were written. Science goes through the process of construction, evolution and renewal. However, since tradition is an ongoing, complementary process, there are new approaches to problematic issues. Therefore, the contributions of both classical and modern works should be taken into consideration in understanding and solving the issues. As a result, as in the case of Ka'b b. Ashraf, the narratives of Asbâb al-Nuzûl should be evaluated with respect to the content of the time, the Qur'an and prophetic biography relationship, the harmony with the Qur'an and the time, and the contradictions should be solved in accordance with the historical point of view, and thus the contradictions should be eliminated.

GİRİŞ

İslamî ilimlerin ana bilgi kaynağı rivayetlerdir. İlimlerdeki kabuller, ihtilaflar ve ekolleşmeler de genellikle rivayetleri değerlendirmedeki usul farklılıklarına dayanmaktadır. Bu yönüyle rivayetler hem bir imkânı ve sağlam zemini hem de sorunlar yumağını ve kaygan zemini oluşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerim Müslüman, müşrik, Ehl-i kitap ve münafıklardan oluşan hitap çevresinde nazil olmuştur. İlk dönem bilgi ve tecrübesi rivayetler yoluyla aktarıldığı Kur'an'ın nazil olduğu dönem, öncesi ve sonrasına dair tüm bilgilerimiz rivayetlere dayanmaktadır. Rivayetlerin öneminden dolayı özellikle Ehl-i hadis terminolojisinde "ilim" kelimesi hadis ve rivayet anlamında kullanılmıştır.¹ Tefsir rivayete dayandığı için müfessirler Kur'an konusunda salt re'yi değil Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiünden nakledilen bilgileri esas almanın gerektiğini açıklamışlardır.²

Tefsir nüzûl döneminde konuşulan ve yaşanan bir gerçeklik ve bilgi anlamına gelmektedir.³ Yaşanan bu gerçeklikle ilgili pek çok konuda farklı rivayetler bulunmakta ve tercih edilen rivayetlere göre de anlam değişmektedir. Kur'an'da ayetlerin nüzûl tarihleri ve muhatapları açıkça zikredilmediği için ayetleri anlama, tarihlen-dirme, indiği dönemi resmetme ve muhatapları belirlemede esbâb-ı nüzûl rivayetleri ana malzemeyi oluşturmaktadır. Bunun için klasik ve modern dönem ulûmu'l-Kur'an ve tefsir usulü kitaplarında ayet ve sûrelerin esbâb-ı nüzûlünü, Mekkîlik ve Medenîlik durumlarını bilmenin önemi üzerinde durulmuştur.⁴

1. ESBÂB-I NÜZÛL RİVAYETLERİNDE TARİHÎ VE ZAMANSAL TUTARLILIK SORUNU

İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) göre selefin "Bu ayet şu hususta inmiştir." şeklindeki sözleri birçok kez yaşanan olayın aktarılması değil örnekleme yoluyla ayetin tefsir edilmesidir. Özellikle de şahıs adları verilerek aktarılan esbâb-ı nüzûlle ilgili görüşler böyledir. Selefin bu yaklaşımı, ayetin iniş sebebi her ne kadar husûsî olsa da ayetin hükmünün belli şahıslara hasredilmeyip o özellikleri taşıyan herkesi kap-

¹ Bk. İlhan Kutluer, "İlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 111; Mustafa Öztürk, *Tefsirin Halleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 72-73.

² Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân'an te'vîli'l-Kur'an*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir – Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1955-1969), 1: 77-79; Ebû Mansûr el-Maturîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellâm (Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 1: 349; Ebu'l-Hasen el-Vâhidî, *el-Vasit fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecdî*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 1: 47, 49.

³ Öztürk, *Tefsirin Halleri*, 67.

⁴ Nüzûl sebeplerini bilmenin önemiyle ilgili geniş bilgi için bk. Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 1: 39-48; Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtqân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Daru'l-Hadis, 2006), 1: 48-137; Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Fevâz Ahmed Zemerî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995), 1: 76-116; 159-197; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 115-122; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul, İfâv Yayınları, 2007), 231-243; M. Akif Koç, "Ulûmu'l-Kur'an", *Tefsir El Kitabı*, ed. M. Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 316-332.

sadığının gösterilmesini hedeflemektedir. Bundan dolayı “Ayet bu konuda, şu şahıs hakkında nazil olmuştur.” sözü bazen gerçek nüzûlü bazen de o ayetin anlam daire-si içine giren bilgiyi ifade etmektedir. Rivayetlerin bu yapısından dolayı ulemâ sebab-i nüzûl rivayetlerinin müsned rivayet mi yoksa tefsirî rivayet mi olduğunu tartışmışlardır. Buhârî bu rivayetleri müsned kabul ederken Ahmed b. Hanbel ve diğerleri müsned kabul etmemiştir. Gerçek sebab-i nüzûl olduğu kesin olan rivayet-leri ise bütün âlimler müsned kabul etmiştir.

Müsned olmayan rivayetler birbirleriyle çelişse de bunlar tefsir/açıklama, örnekleme kabilinden olduğu için birbirlerini nakzetmezler. Bu tür rivayetler selefın eserlerinde oldukça fazla bulunmaktadır. Bu hususu bilmeyenler söz konusu rivayetlerin ihtilaf barındırdıklarını zannetmektedirler.⁵ Zerkeşi de (ö. 794/1392) konuyu benzer şekilde izah etmektedir.⁶ İbn Teymiyye'nin ve Zerkeşi'nin açıklamalarına göre esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin birçoğu gerçek yaşanmışlığı ve muhatapları anlatmamaktadır. Buhârî'nin Kitabu't-Tefsir'de her sûre için bir bab teşkil edip yüzlerce rivayet naklederken; Müslim'in konuya yedi bab ayırıp sadece otuz beş rivayete yer vermesi de⁷ her iki âlim arasındaki yaklaşım farklılığını göstermektedir.

Aslında tefsir rivayetlerine yönelik bu ihtiyatlı yaklaşım ilk dönemlerden itibaren âlimlerimiz tarafından gündeme getirilmiştir. İmam Şafii'nin “İbn Abbas'a ait tefsir rivayetlerinden sadece yüz kadarı sahihtir.” dediği nakledilmektedir.⁸ Tefsir konusundaki rivayetlerin çoğunluğu meğâzî ve melâhimle ilgili rivayetler gibi olduğu için İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) “Meğâzî, melâhim ve tefsir bilgilerinin isnadı yoktur.” demiştir. Bu söz “Bunların aslı yoktur.” şeklinde de nakledilmektedir. Buradaki “Aslı yoktur ibaresi, bu tür rivayetler genelde Mürsel oldukları için senedi yoktur” anlamındadır.⁹ İbn Abbas'tan çok sayıda ayet hakkında birçok rivayet nakledilmektedir. İmam Şafii'nin naklettiğimiz sözü bu rivayetlerdeki sahih sayısının azlığına vurgu yaparken, Ahmed b. Hanbel'in sözü ise tefsir rivayetlerinin senedsiz nakline vurgu yapmaktadır. Nedim Serinsu'ya göre esbâb-ı nüzûl rivayetlerini değerlendirmede sistematik bir usûl bulunmamaktadır. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen söz de tefsir, meğâzî ve melâhim kitaplarındaki söz konusu rivayetlerle ilgili oluşan tereddütleri dile getirmektedir.¹⁰

⁵ Takiyuddin İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsir*, thk. Adnân Zerzûr, 2. Baskı (b.y., y.y., 1972), 46-49. Sahabenin esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin merfû müsned hadis kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışılmış, bazı âlimlerce konu onların ictihad alanlarının dışında olduğu için söz konusu rivayetler “merfû hadis gibi değerlidir” anlamında müsned olarak tanımlanıp kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzul'un Rolü* (İstanbul: Şule Yayınları, 1994), 90-105.

⁶ Zerkeşi, *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 1: 46. Ayrıca bk. Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 1: 114-116.

⁷ Bk. Buhârî, “Kitâbu't-Tefsir” 1-473; Müslim, “Kitâbu't-Tefsir” 1-35.

⁸ Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 2: 484.

⁹ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsir*, 58-59.

¹⁰ A. Nedim Serinsu, “Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'e Yeni Bir Yaklaşım”, *I. Kur'an Sempozyumu*, haz. M. Akif Ersin v. dğr. (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 194.

Dihlevî'ye (ö. 1176/1762) göre mütekaddimûn ve müteahhirûn âlimleri arasındaki ıstılah farklılığı esbâb-ı nüzûlün anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Mütekaddimûn “Ayet şu konu hakkında inmiştir.” sözünü bazen gerçek sebep-i nüzûl bazen de ayetin kapsamı alanına giren Hz. Peygamber zamanında veya sonrasında olan olaylar için kullanmıştır.¹¹ “Sahabe ve tâbiûnun ‘Ayet şu konuda nazil olmuştur.’ şeklindeki sözlerinin çoğunluğu ayetin umûmî lafızları kapsamına giren olayları nakletmeye matuftur.” Dihlevî: “Ulaştığım bu sonuç esbâb-ı nüzûl konusunda içtihadı açık bir alanın olduğunu göstermektedir. Bu noktayı anlayan kişi esbâb-ı nüzûl rivayetlerindeki ihtilafı kolay bir şekilde çözümleyebilir.”¹²

A. Nedim Serinsu'ya göre de ayetlerin iniş sebepleriyle ilgili rivayetler iki türdür. Bunlardan birincisi ayet veya ayetlerin gerçek nüzûl sebebi olan kıssaları, nüzûl sırasında ve nüzûl ortamında meydana gelmiş hadiseleri ihtiva eden esbâb-ı nüzûl rivayetleridir. İkincisi ise Hz. Peygamber, sahabe, tabiûn ve müfessirlerin yaptıkları sebep-i nüzûl değerlendirmeleridir. Eski müfessirler bu ayrıma dikkat etmelerine karşın muteahhirûn ulema da aynı hassasiyet ve dikkat görülmemektedir. Bu sebeple iki tür rivayet birbirine karıştırılmış ve ikinciler de birinciler gibi bağlayıcı, kesin bilgi olarak değerlendirilmiştir.¹³ Serinsu gerçek nüzûl sebeplerini “orijinal tarih”, tefsir için yapılan rivayetleri ise “düşünölmüş yorum-düşünölmüş tarih” olarak adlandırmaktadır.¹⁴ Ayrıca sahâbe ve tâbiûndan nakledilen müsned olamayan rivayetleri Kur'an'ı anlama hususunda gösterilen çaba ve ictihad sonucu ulaşılan yorum;¹⁵ kendi dönemlerinden ve kendi deneyimlerinden bir şeyler katarak Kur'an'ı anlama gayretleri¹⁶ olduğunu kaydetmektedir. Yine Serinsu'ya göre şayet esbâb-ı nüzûl rivayetleri a. Esbâb-ı nüzûl rivayetleri b. Tefsir için olan esbâb-ı nüzûl değerlendirmeleri olarak tasnif edilmezse nüzûl ortamında cereyan etmemiş veya etse bile nüzûle sebep olmamış bir hâdise o döneme mal edilebilmektedir. Sahâbenin, tâbiûnun kendi rey ve ictihadları ile yaptıkları bir sebep-i nüzûl değerlendirmesi, nüzûl sırasında olmuş gibi kabul edilmektedir.¹⁷ Bu şekilde nakledilen ve Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında esbâb-ı nüzûlün yetersiz kalma sebeplerinden biri de bu rivayetlerin bir kısmında görölen tarihî gerçeklere aykırılık ve zaman bakımından uyumsuzluktur. Bunun önlenmesi için Tarih İlmi'nden yararlanmak gerekmektedir.¹⁸

Ali Rıza Gül esbâb-ı nüzûl konusundaki ihtilafardan dolayı rivayetleri *gerçek nüzûl sebebi ve sanal/takdir edilen nüzûl sebebi* şeklinde iki kısma ayırmakta, riva-

¹¹ Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzu'l-kebir fi usûli't-tefsir* (Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânîli'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2008), 69-71.

¹² Dihlevî, *el-Fevzu'l-kebir*, 128-129.

¹³ Serinsu, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzul'un Rolü*, 280-285.

¹⁴ A. Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2008), 230-232.

¹⁵ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, 138.

¹⁶ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, 145-146.

¹⁷ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, 290.

¹⁸ Serinsu, “Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'e Yeni Bir Yaklaşım”, 196.

yetlerin Kur'an'ın nüzûl sürecinin haritasını çıkarmada önemini vurgulamakta ve rivayetleri değerlendirmede tarih biliminden yararlanmayı da önermektedir. Gül'e göre: "Böyle çok yönlü bir metot, gerçek nüzûl sebeplerinin ve ayetlerin nüzûl tarihlerinin tespitini nispeten de olsa kolaylaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda bir ayetin birkaç defa indiği yönündeki görüşün kabulünü de oldukça zorlaştırmaktadır."¹⁹

Muhsin Demirci'ye göre ise esbâbu'n-nüzûl rivayetlerinin Kur'an'ın anlaşılmasındaki sonuçlarını tespit edebilmek için söz konusu rivayetleri bilmenin manayı kavramadaki rolüne bakmak gerekmektedir. Esbâbu'n-nüzûl rivayetleri Kur'an'ın anlaşılması sürecinde izlenen bir yoldur. Ancak bu yolun sağlıklı sonuçlara götürebilmesi için metot çok önemlidir. Âlimler esbâb-ı nüzûl rivayetlerini ele alırken elbette bazı ilkeler tespit etmişlerdir. Ancak bunların bazen yetersiz kaldığı da bir vakıdır. İşte bu sebepten dolayıdır ki esbâbu'n-nüzûl rivayetleri Kur'an'ın anlaşılmasında olumlu sonuçlar doğurduğu gibi bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir.²⁰ Demirci'ye göre esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin problemleri tasnif edilmemeleri, senedlerin hazfedilmesi, bir konuda farklı rivayetlerin bulunmasıdır. Rivayetlerden tam olarak istifade etmek için bu söz konusu aksaklıkların giderilebilmesi, hadis usulüne göre tenkit edilmeleri ve rivayetlerden yararlanmada ihtiyacın sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir.²¹

Yukarıda naklettiğimiz gibi Serinsu, rivayetleri a. Esbâb-ı nüzûl rivayetleri b. Tefsir için olan esbâb-ı nüzûl değerlendirmeleri olarak tasnif etmektedir. Bu rivayetlerle ilgili sorunlardan biri de bir kısmında görülen tarihî gerçeklere aykırılık ve zaman bakımından uyumsuzluk olduğunu tespit ederek bunun önlenmesi için Tarih İlmi'nden yararlanmayı teklif etmektedir. Rivayetleri *gerçek nüzûl sebebi ve sanal/takdir edilen nüzûl sebebi* şeklinde iki kısma ayıran Gül de nüzûl rivayetlerini değerlendirmede tarih biliminden yararlanmayı önermektedir. Demirci ise bu rivayetlerdeki problemlerin giderilmesi için hadis usulüne göre tenkit edilmelerini ve

¹⁹ Ali Rıza Gül, "Kur'an Ayetlerini Tarihlendirmede Nüzul Sebeplerinin Rolü", *Dinî Araştırmalar* 7/19 (Haziran 2004): 218-220. Ayrıca bk. Muhsin Demirci, "Nas-Olgü İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzul", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (Ocak 2014): 21. Tefsirle ilgili rivayetlerin hukuk ve akaid alanlarında rivayetler kadar sıkı bir tahlil ve tenkide tabi tutulmadığıyla ilgili olarak bk. M. Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003), 147-156, 161.

²⁰ Muhsin Demirci, "Esbabu'n-Nüzûlün Kur'an Tefsirindeki Yeri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12/1993-1994 (1997): 18.

²¹ Demirci, "Esbabu'n-Nüzûlün Kur'an Tefsirindeki Yeri", 21-22. Ayrıca esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin yeterliliği ve çelişkileri için bk. İzzet Derveze, *Kur'ânü'l-mecîd*, trc. Vahdettin İnce (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 185-199; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmu'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut: Merkezü Dirâsati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2008), 3: 371-372. Benzer açıklamalar için bk. İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, trc. Mehmet Yolcu (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 2: 9-14; Ali Karataş, *Tefsir Geleneğinde Rivayet* (Diyarbakır: A Grafik, 2015), 143-172, 271; Hüseyin Algül, "İslam Tarihi Araştırmalarında ve İslam Tarihi Dokümanlarının Değerlendirilmesinde Dikkate Değer Hususlar", *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun, 27-30 Haziran 1989)*, 81; Şaban Öz, "Hz. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri", *İslami Araştırmalar Dergisi* 20/1 (2007): 59-70.

rivayetlerden yaralanmada ihtiyacın sınırlarının belirlenmesi gerektiğini savunmakla birlikte âlimlerin belirlediği ilkelerin yetersiz kaldığını da vurgulamaktadır.

Biz konuyla ilgili sorunların çözümünde yukarıda teklif edilen görüşlerin isabetli olduğunu düşünüyoruz. Buna göre rivayetlerin değerlendirilmesinde âlimlerin belirlediği kriterlerin yetersiz kaldığı yerler olduğu unutulmadan rivayetlerin senetlerinin yanı sıra metinleri de tenkit edilerek bağlama, nüzûl sıralamaları, nüzûl süreci, Kur'an-sîret ilişkisine diğer ifadeyle tarih ve zaman uyumuna dikkat edilmelidir. Biz de bu makalede rivayetleri sened ve sîgalarla ilgili değerlendirmelerine girmeden Kur'an-sîret ilişkisi, tarih ve zaman uyumu temelinde ele alacağız.

2. KA'B B. EŞREF'İN ÖLDÜRÜLMESİ VE BENÎ NADİR SÜRGÜNÜ

Benî Nadîr kabilesine mensup Ka'b b. Eşref'i hem Araplar hem Yahudiler sevmekte ve değer vermekteydi. Sosyal konumuna da güvenen Ka'b Hz. Peygamber ve Müslümanlara devamlı sıkıntı veriyordu. Müşriklerin Bedir mağlûbiyeti üzerine Mekke'ye giderek onları Müslümanlara karşı savaşa teşvik ederek Hz. Peygamber'e karşı onlara destek olacağını söyledi. Kâ'b b. Eşref'in davranışlarından rahatsız olan Hz. Peygamber bu duruma son verilmesini ve kendisinin eziyetten kurtarılmasını istedi. Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme, Kâ'b b. Eşref'in sütkardeşi Ebû Nâile b. Selâme ile bazı sahâbîler bir gece gezmek sohbet etmek bahanesiyle onu evinden çıkartarak öldürdüler.²²

Ka'b'ın öldürülmesi İbn İshak'a (ö. 151/768) göre Bedir'den sonra, hicri ikinci yılın son aylarında olmuştur.²³ İbn Hişam (ö. 218/833), İbn Sa'd (ö. 230/845), Vâkıdî (ö. 207/823) ve Semhûdî'ye (ö. 911/1506) göre Ka'b hicretten sonra 25. ay olan Rebiyülevvelin 14. gecesi öldürülmüştür.²⁴

Taberî'ye (ö. 310/923) göre Ka'b 3. yılda Hz. Peygamber Ziemr, Kureyş ve Benî Süleym'e karşı Bahran'a kadar gittiği gazveden Cemâdilülâ'dan (Cemâziyelevvel) sonra öldürülmüştür.²⁵ İbn Kesîr'e (ö. 774/1373) göre ise Bedir savaşından sonra,

²² Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ v.dğr. (Şam: Mektebetü İbni Hacer, 2005), 2: 830-837; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Amr (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 2: 28-31; Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitâbu'l-megâzi*, thk. Marsden Jones, 3. Baskı (Londra, 1966), 1: 184-192; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991), 1: 195-196; 580-581; Elşad Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları* (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), 366-369; Mehmet Ali Kapar, "Ka'b b. Eşref," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 3-4; İbn Sa'd, *et-Tabâkât*, 2: 57; Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as, "Kitâbu'l-Harâc ve'l-İmâre ve'l-Fey" *Sünen*, nşr. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 21-23; Nagihan Kocadağ, *Hz. Peygamber Döneminde İslam ve Diğerleri Medine Vesikasının Sosyolojik Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007), 23-24.

²³ Muhammed b. Yesâr b. İshak, *Siretu İbn İshak*, thk. Muhammed Hamidullah (b.y: Ma'hedu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs li't-Ta'rib, ts.), 297-301.

²⁴ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 1: 348-350; İbn Sa'd, *et-Tabâkât*, 2: 28-31; 51-53; Vâkıdî, *Kitâbu'l-megâzi*, 1: 121-122; 184-193; Ebû'l-Hasen Ali b. Abdillâh es-Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, nşr. Hâlid Abdülğani Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2006), 1: 348-350.

²⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 2: 487-491.

Nadir sürgününden önce olmuştur.²⁶ Süheylî (ö. 581/1185) ve Ebû Dâvud'a (ö. 275/889) göre de Bedir sonrasında öldürülmüştür.²⁷ Müsteşriklerden M. Watt'a göre Ka'b Kaynuka sürgününden 4 ay kadar sonra (Eylül başı, 624/Hicri üçüncü yılın ortaları) Bedir sonrasında;²⁸ Uri Rubin'e göre ise Bedir'den 6 ay sonra öldürülmüştür.²⁹ Yukarıda nakledilen tarihi bilgilerden hangi ayda öldürüldüğü ihtilafli olmakla birlikte Ka'b b. Eşref'in Bedir sonrası, Uhud öncesi öldürüldüğünde ittifak bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ka'b b. Eşref'in ismi bazı Mekki sûrelerin esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde geçtiği gibi öldürülmesinden sonra nazil olduğu kabul edilen en-Nisâ, el-Mâide, en-Nûr, el-Mücâdele ve el-Haşr gibi Medenî sûrelerdeki rivayetlerde de zikredilmektedir. Biz bu çalışmada ilgili rivayetleri vakiya, tarih ve zamana uygunluk açısından ele alarak bunların gerçek esbâb-ı nüzûl olup olmadıklarını ele alacağız.

3. MEKKÎ SÛRELERDE KA'B B. EŞREF'LE İLİŞKİLENDİRİLEN AYETLER

Mekki sûrelerde onunla ilişkilendirilen ayetler Mekke döneminde Yahudilerin Müslümanlar ve müşriklerle ilişkilerini resmetme açısından önem taşımaktadır.

Rivayetlere göre İhlas sûresi müşriklerin, Abdullah b. Selâm'ın veya Ka'b b. Eşref ile Huyey b. Ahtab'ın Hz. Peygamber'e "bize Rabbinin anlat" demeleri üzerine nazil olmuştur.³⁰ Taberî, sûrenin nüzûlüyle ilgili olarak müşrikler ve Yahudilerle ilgili rivayetleri naklettikten sonra Allah Teâlâ'nın nesebi ve özellikleri hakkında soru soran herkese bu sûre ile cevap verilmesinin emredildiğini açıklamıştır.³¹ Mevdûdî'ye göre muhtevastan anlaşıldığı üzere sûrenin Mekke'nin başlangıç döneminde nazil olduğu anlaşılmaktadır.³² İlgili görüşleri değerlendiren Emin Işık da sonuç olarak, "Sûrenin dili, üslûbu ve içeriği de Mekki sûreleri andırmaktadır."³³ demektedir. Bu durumda sûrenin Mekke'de müşriklerin soruları üzerine nazil olduğunu daha sonraki dönemlerde Yahudilerin ve Hristiyanların da benzer soruları üzerine Hz. Peygamber el-İhlas sûresini okuyarak cevap verdiği anlaşılmaktadır.

Müşrikler, Kur'an'ın şeytanların Hz. Peygamber'e söylediği sözler olduğunu iddia etmekteydiler. Onlara cevaben Mekki sûrelerden olan eş-Şuarâ Sûresi 26/221-

²⁶ Ebû'l-Fidâ İsmâ'il b. Ömer b. Kesir ed-Dımaşkı, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (b.y.: Dâru Hicr, 1997-1999), 5: 326-333; 336. Nisa, 4/51. ayet de bunu anlatmaktadır.

²⁷ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf fi şerhi's-sîreti'n-Nebeviyye li'bni Hişâm*, nşr. Abdurrahman el-Vekil (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1967-1990), 4: 305-306; 5: 396-404. Ayrıca bk. Müslim, "Kitâbu'l-Cihadve's-Siyer", 42. Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 7: 64.

²⁸ W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, trc. Süleyman Kalkan (İstanbul: Kuramer, 2016), 211; 218-219.

²⁹ Uri Rubin, "The Assassination Of Ka'b B. Al-Ashraf", *Oriens* 32 (1990): 65-71, 65.

³⁰ Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr fi't-tefsiri bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Merkezu Hicr, 2003), 15: 743-745.

³¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 24: 687-689.

³² Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayani v.dğr., 2. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 7: 302-303.

³³ Emin Işık, "İhlâs Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 21: 537.

226. ayetlerde şeytanların ancak iftiracı ve günahkârları yönlendirdiği, müşrik şairlerin de aynı yoldan gittikleri anlatılmıştır. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) bu tip kötülere örnek olma kabilinden Müseylemetu'l-Kezzâb'ın yanı sıra Ka'b'ın adını da zikretmektedir.³⁴ Ka'b b. Eşref'in Mekke'de Hz. Peygamberle diyaloguna dair herhangi bir bilgi bulunmadığından Mukâtil'in bu ayette onun adını zikretmesi gerçek nüzûl değil konuyu örnekleme kabilinden tefsiri tarzda açıklama olmaktadır. Mukâtil bu yorumuyla Medine döneminde Hz. Peygamber'e muhalefet eden Ka'b b. Eşref'in de şeytanın yönlendirdiği şairlerden biri olduğunu açıklamış olmaktadır.

Mukâtil b. Süleyman'ın naklettiğine göre Yûsuf Sûresi Ka'b b. Eşref ve Yahudi ileri gelenlerinden bir grubun Hz. Peygamber'e Hz. Yusuf'u sorduklarında onlara cevaben nazil olmuştur.³⁵ Yusuf Sûresi Taberî'ye göre müşriklerin baskı ve işkencelerinden daralan sahabilerin içlerini rahatlatacak bir kıssa talepleri üzerine nazil olmuştur.³⁶ İbnu'l-Cevzî ise sûrenin nüzûlüyle ilgili hem sahabilerin taleplerini hem de Yahudilerin Hz. Peygamber'e "bize Yakup ve oğullarını anlat" demelerini ve 7. ayetteki "soranlardan" kast edilenlerin de Yahudiler olduğunu nakletmektedir.³⁷ İbn Âşûr'a göre sûre Medine döneminden önce nazil olmuştur. Yedinci ayetteki "soranlardan" kast edilenlerin Yahudiler olduğu görüşü de doğru değildir.³⁸ Bekir Topaloğlu'na göre de Yusuf sûresi Nübüvvetin 8-10. yılları arasında nâzil olmuştur.³⁹

Sonuç olarak rivayetlerin ve âlimlerin genelinin Yusuf sûresinin Mekkî olduğu görüşünü teyit ettiğini söyleyebiliriz. Sûrenin genel içeriği de sahabilerin sorularına, isteklerine cevaben nazil olduğunu göstermektedir. Bu ayetle Ka'b ve diğer Yahudilerin ilişkilendirilmeleri de Kur'an'ı anlamada, ayetleri muhataplarla ilişkilendirmede, nüzûl sebep ve tarihini belirlemede ne kadar parçacı yaklaşıldığını göstermektedir.

4. MEDENÎ SÛRELERDE KA'B B. EŞREF'LE İLİŞKİLENDİRİLEN AYETLER

el-Bakara sûresinin ilk Medenî sûre olduğu konusunda kanaat bulunmakla birlikte⁴⁰ sûrenin konu dağılımı onun geniş bir zaman diliminde nazil olduğunu göstermektedir. "Uzun aralıklarla bölüm bölüm inen ve birbirinden farklı konuları ih-

³⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 467.

³⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 2: 319.

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15: 551-554.

³⁷ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-meşîr*, 4: 176-178, 182.

³⁸ Muhammed b. Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru Sahnûnî'n-Neşrve't-Tevzî', ts.), 12: 197-200; 219.

³⁹ Bekir Topaloğlu, "Yûsuf Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 28.

⁴⁰ Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 1: 51-53; Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 1: 138-139; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 201-202.

tiva eden sûrenin nüzûlünü tek sebebe bağlı olarak açıklamak mümkün görünmemektedir.”⁴¹

Bakara sûresindeki birçok ayet Ka'b b. Eşref ve diğer Yahudi liderlerle ilişkilendirilmektedir. Mukâtil b. Süleyman'ın nakline göre Hz. Peygamber Ka'b b. Eşref ve Ka'b b. Useyd'i İslam'a davet ettiği zaman onlar “Allah, Hz. Musa'dan sonra yeni bir kitap göndermemiştir” diyerek İslam'ı reddedince Bakara sûresinin ilk ayetleri nazil olmuştur.⁴² Aynı şekilde münafıklar Müslümanlarla karşılaştıklarında iman ettiklerini söylerken, Ka'b b. Eşref gibi Yahudi liderleriyle karşılaşınca “biz sizinle birlikteyiz, Müslümanlarla sadece alay ediyoruz” demekteydiler. el-Bakara 14 ve 15. ayetlerdeki şeytanlardan ve batıl yolda olanlardan kast edilenler de Ka'b gibi Yahudi liderleridir.⁴³ Ka'b ve arkadaşları Hz. Peygamber'in tebliğlerine rağmen iman etmemekte ısrar edince el-Bakara 41. ayetle hakikatleri dünyalık menfaatler karşılığında terk etmemeleri, Yahudi toplumundan İslam'ı ilk inkâr edenlerin kendileri olmamaları emredildi.⁴⁴ Bazı Yahudiler, dostları veya sütkardeşleri olan Müslümanlara Hz. Peygamber'in risaletinin hak olduğunu söylediklerinde, Ka'b b. Eşref ve diğer ileri gelenler “Allah katında aleyhimize delil olacak şeyleri niçin Müslümanlara söylüyorsunuz” diyerek onları uymaları el-Bakara 75-78. ayetlerde anlatılmaktadır.⁴⁵ Aynı şekilde Ka'b b. Eşref ve diğer ileri gelenlerin Hz. Peygamber'in risaletinin hak olduğunu sanki bilmiyorlarmış gibi inkâr etmişleri de el-Bakara 101. ayette anlatılmıştır.⁴⁶ Ka'b ve benzerleri Müslümanların irtidat etmelerini istemekteydi. Allah Teâlâ Müslümanlara onları affetmeyi, yaptıklarını görmezden gelmeyi emretti. Taberî ayette çoğul ifade kullanıldığı için ayetin muhatabının sadece Ka'b olarak yorumlanmasının yanlış olduğunu belirtmektedir.⁴⁷

Kiblenin Kudüs'ten Kâbe'ye tahvil edilmesi Yahudilerin zoruna gitmişti. Bundan dolayı Rufâa b. Kays, Kardem b. Amr, Ka'b b. Eşref ve Nafi' b. Ebi Kinâne Hz. Peygamber'e gelerek “Kibleni niçin değiştirdin? Eski kiblene dön sana tabi olalım” dediler.⁴⁸ Hâlbuki Ka'b b. Eşref gibiler gerçek kiblenin Kâbe olduğunu kendi evlatlarını bildikleri gibi bilmekteydiler.⁴⁹

Muaz b. Cebel, Sa'd b. Muaz gibi Müslümanlar Nadîr oğullarının liderlerinden Ka'b b. Eşref ve İbn Sûriyâ'ya Hz. Peygamberin risaleti, recm gibi konuları sorduklarında onlar bu konulardaki hakikatleri gizlediler. Bunun üzerine onları eleştiren

⁴¹ Emin Işık, “Bakara Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 526.

⁴² Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 81.

⁴³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 91.

⁴⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 101; İbn Zemenin, *Tefsîru'l-Şur'âni'l-'azîz*, 1: 136.

⁴⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 118. İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-meşîr*, 1: 104.

⁴⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 126.

⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2: 499-500; İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru'l-Şur'âni'l-'azîm*, 1: 204; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Şur'âni'l-'azîm*, 2: 18; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 1: 556; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-meşîr*, 1: 131.

⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3: 142; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 2: 9.

⁴⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 148.

el-Bakara 159 ve 160. ayetler nazil oldu.⁵⁰ Bakara 174. ayette de aynı kişilerin dünyevi menfaatler karşılığında hakikatleri gizlemeleri anlatılmaktadır.⁵¹

Buraya kadar Bakara sûresinden naklettiğimiz ayetlerin Ka'b'ın ölümünden sonra nazil olduklarına dâir herhangi bir bilgi nakledilmediği için bu rivayetlerin gerçek esbâb-ı nüzûl ve nüzûl süreciyle uyumlu olduklarını düşünüyoruz.

Vâhidî ve İbnu'l-Cevzî'ye göre el-Bakara 256. ve 257. ayetlerde eleştirilen tağut Ka'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab gibilerdir.⁵² Mukâtil'e göre de 257. ayetteki tağut Ka'b'tır.⁵³ Taberî bu ayetlerdeki tağutun kâhinler, Allah'a isyan edenler, kendisine tapılan insan, put ve şeytan gibi her türlü varlıklar olduğunu kaydetmektedir. Onun nakillerine göre ise ayet Nadîr oğulları sürgün edildiklerinde, onlara süt evlat olarak verilen Arap çocukları da sürgün cezasına uğramışlardı. Medinenli Müslümanlar evlatlarının bu durumdan kurtulmaları için iman etmeleri hususunda onları zorlayınca Bakara 256. ayetle dinde zorlamanın olmadığı anlatılmıştır.⁵⁴ İbnu'l-Cevzî Nadîr sürgünü ve diğer rivayetleri naklederken tağuttan kast edilenin Ka'b olduğu görüşünü de nakletmektedir.⁵⁵ İbn Kesir ise ayetlerle ilgili ensarın Hıristiyanlaşan çocuklarına Müslüman olmaları için baskı yaptıkları rivayetlerini nakletmekte birlikte Ka'b'tan bahsetmemektedir.⁵⁶

Ka'b, Nadîr sürgününden önce öldürüldüğü için ayetlerin Nadîr sürgünü günlerinde nazil olduğunu ve tağutlardan birinin de Ka'b olduğunu aktaran rivayetlerde tarihi açıdan tutarsızlık ortaya çıkmaktadır. Bu tefsirlerde Ka'b'ın ismi, tarihi süreç dikkate alınmadan örnekleme yoluyla zikredilmiş olmalıdır.

Âl-i İmrân sûresinde de bazı ayetler Ka'b ile ilişkilendirilmektedir. Bu sûre genel olarak Medenî üçüncü sûre olarak kabul edilmektedir. Sûrenin ikinci bölümünde Yahudilere hitap edilmekte ve bu Yahudilerin de Nadîr oğullarından oldukları nakledilmektedir.⁵⁷ Kaynaklardaki bilgilere göre Nadîroğulları 4. yılda sürgün edilmişlerdir.⁵⁸ Sûrenin nüzûlüyle ilgili olarak rivayetleri değerlendiren İbn Âşûr⁵⁹ ve Câbirî⁶⁰ de sûrenin üçüncü sırada indiği görüşünü kabul etmektedir.

Âl-i İmrân 121-180. ayetlerde Uhud savaşını anlatan pasajlar bulunması bu bölüm ve sonrasının Uhud sonrasında nazil olduğunu göstermektedir. Bu durumda

⁵⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 152-153.

⁵¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 156.

⁵² Vâhidî, *el-Basît*, 4: 358-369; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-meşîr*, 1: 307.

⁵³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 137-138.

⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4: 407-429.

⁵⁵ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-meşîr*, 1: 305-307.

⁵⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l- Kur'âni'l-'azîm*, 2: 444-450.

⁵⁷ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, trc. Vahdettin İnce - Mustafa Altınkaya (İstanbul: Ekin Yayınları, 1998), 5: 388.

⁵⁸ Nadîr Özkuyumcu, "Nadîr (Benî Nadîr)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 275.

⁵⁹ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 3: 146.

⁶⁰ Câbirî, *Fehmu'l-Ḳur'ân*, 3: 134-135.

sûrenin ilk 120 ayetinin ilgili rivayetlerden dolayı Bedir'le Uhud arasında nazil olduklarını kabul edebiliriz. Ka'b ile ilişkilendirilen ayetleri bu bilgilere göre değerlendireceğiz.

Âl-i İmrân 3. ayette Kur'an'ın Tevrat ve İncil'i tasdik etmek için gönderildiği; 4. ayette de Allah'ın ayetlerini inkâr eden kâfirlerin şiddetli azaba uğrayacakları anlatılmaktadır. Mukâtil'e göre söz konusu kâfirler İslam'a inanmayan Ka'b b. Eşref, Cudey b. Ahtab, Yâsir b. Ahtab ve Ka'b b. Useyd gibileridir.⁶¹ 10. ayetteki kâfirlerden kast edilenler de Yahudiler ve özellikle de Ka'b'tır.⁶² 11. ayette kâfirlerin müşrikler olduğu nakledildiği gibi bunların Yahudiler olduğu da nakledilmiştir. Rivayete göre Müslümanlar Bedir savaşını kazanınca Ka'b ve beraberindeki 60 kişi Mekk'e'ye giderek Kureş'e "Muhammed'e karşı birlik olalım" demeleri üzerine ise bu ayet nazil olmuştur.⁶³

Âl-i İmrân sûresinin 23. ayetinde Ehl-i kitabın âlimlerinin bir meselenin çözümü için Allah'ın kitabına çağrıldıkları, Ka'b b. Eşref, Ka'b b. Useyd, Yâsir b. Ahtab ve Mâlik b. Dayf gibilerin bu çağrıya uymadıkları nakledilmektedir.⁶⁴ Rivayetlere göre bazı sahabîlerin Ka'b b. Eşref ve bir grup Yahudi'yle dostluğu vardı. Diğer sahabîlerin uyarılarına rağmen dostluklarına devam ettikleri için bu tür dostlukları yasaklayan Âl-i İmrân 28. ayet nazil oldu.⁶⁵ Mukâtil'in naklettiğine göre Yahudilerden Ka'b b. Eşref, Ebû Hukayk gibiler ile Necranlı Hristiyanlar Hz. İbrahim'in kendi dinlerinden olduğunu iddia edince onun ne Yahudi ne de Hristiyan değil bir Hanîf olduğunu, ona en yakın olanların da Müslümanlar olduğunu açıklayan Âl-i İmrân 65-68. ayetler nazil oldu.⁶⁶ Ka'b b. Eşref ve Mâlik b. Dayf gibiler Yahudi yandaşlarına "Sabah namazında İslam'a inandığınızı söyleyin. Daha sonra akşamüzeri Müslümanların kafasını karıştırmak için 'Biz Tevrat'a baktık, Tevrat'ta anlatılan Muhammed değilmiş' diyerek İslam'dan dönün." şeklinde akıl vermeleri Âl-i İmrân 72. ayette anlatılmaktadır.⁶⁷ 74. ayette de Ka'b b. Eşref ve çevresindeki bazı Yahudilerin kendilerine bir dinar bile emanet edilse onu sahibine kolay kolay teslim etmeyecekleri anlatılmıştır.⁶⁸ Dünyalık menfaatler karşılığında Allah'a verdikleri sözden dönenler; 78. ayette dil oyunları ile Hz. Muhammed'in risaletiyle ilgili bilgileri tahrif edenler de aynı gruptur.⁶⁹ Hristiyanlar ile Ka'b b. Eşref ve çevresi "Hristiyanların mı yoksa Yahudilerin mi Hz. İbrahim'in dininden olduğu" konusunda tartışmışlar bir sonuca varamayınca Hz. Peygamber'e başvurarak kimin haklı olduklarını sorduklarında Hz. Peygamber "Her iki grup da onun dininden değilsi-

⁶¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 263.

⁶² Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 265.

⁶³ İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-meşîr*, 1: 356.

⁶⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 268-269.

⁶⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6: 314; Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr*, 3: 505.

⁶⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 282-283.

⁶⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 284.

⁶⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 284.

⁶⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 286; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6: 529; Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr*, 3: 634.

niz” cevabını verince “Biz senin hükmünü kabul etmiyor, dinine de girmiyoruz.” demişlerdi. Bunun üzerine “Allah’ın dininden başka bir din mi arıyorlar...?” şeklindeki Âl-i İmrân 83. ayeti nazil oldu.⁷⁰ Yahudi toplumu sevap kazanıp cennetlik olabilmek için Ka’b b. Eşref gibi Yahudi liderlere yiyecek, içecek gibi konularında infakta bulunuyorlardı. Âl-i İmrân 117. ayette onların bu harcamaları rüzgârda yok olup giden ekine benzetildi.⁷¹

Yukarda da değindiğimiz gibi Âl-i İmrân sûresinin ilk 120 ayetinin Uhud öncesinde indiğini kabul ediyoruz. Bu durumda bu ayetlerin esbâb-ı nüzûllerinin onunla ilişkilendirilmelerinde tarihi açıdan herhangi bir tutarsızlık olmadığını düşünüyoruz. Ancak Âl-i İmrân 186. ayette Müslümanlara İslam davası konusunda müşrikler ve Ehl-i kitaptan çok sayıda eziyet verici sözler işitecekleri, buna da sabretmeleri gerektiği anlatılmaktadır. Bu ayetteki Ehl-i kitaptan kast edilenler bir rivayete göre Ka’b b. Eşref’tir. Bu ayetin tefsirinde onun İslam düşmanlığından dolayı öldürmesi de anlatılmaktadır.⁷² Bu ayetlerin Uhud sonrasında inmiş olması kuvvetle muhtemel olduğu için tefsirlerin naklettiği rivayetlerin gerçek sebep-i nüzûl olmadığı anlaşılmaktadır.

en-Nisâ sûresinde birçok ayet Ka’b b. Eşref’le ilişkilendirilmektedir. Sûre, Hz. Osman’a nispet edilen nüzûl sıralamasında Hudeybiye sonrasında nazil olan el-Mümtehine sonrasında; İbn Abbas’a nispet edilen sıralamada ise el-Feth sûresi sonrasında yerleştirilmektedir.⁷³ Sûrenin nüzûlü Mevdûdî’ye göre muhtemelen 3. yılın sonlarında başlayıp 4. yılın sonları veya 5. yılın başlarına kadar devam etmiştir.⁷⁴ İbn Âşûr’a göre sûre Uhud sonrası nazil olmuştur. İlgili rivayetler ve sûre muhtevasına göre sûre yedinci yılda inmeye başlamış ve uzun süre de devam etmiştir.⁷⁵ Kâmil Yaşaroğlu’na göre de sûre muhtemelen 5. yılda (626-27) nâzil olmuştur.⁷⁶ Aktardığımız görüşlerden sûrenin Uhud sonrası indiği konusunda ittifak olduğu anlaşılmaktadır.

Rivayetlere göre en-Nisa 37. ayette Ka’b b. Eşref ve diğer Yahudi liderlerinin cimrilikleri, Müslümanlara da cimriliği emrettikleri ve Hz. Peygamber’le ilgili bildikleri hakikâtlere de gizledikleri anlatılmaktadır.⁷⁷ Ayetteki gizlenen şeyden kast edilen, ulemanın geneline göre Yahudilerin Hz. Peygamberin risaletini; bazı âlimle-

⁷⁰ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 11: 218.

⁷¹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 296.

⁷² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 7: 456; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 3: 834; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-meşîr*, 1: 520.

⁷³ Bk. Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 87.

⁷⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, 1: 321-322.

⁷⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4: 211-213. Ayrıca bk. Derveze, *et-Tefsîru’l-hadîs*, 6: 62.

⁷⁶ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Nisa Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2007), 33: 137.

⁷⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 372; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 8: 353; Suyûtî, *ed-Durru’l-menşûr*, 4: 437; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-meşîr*, 2: 81; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 3: 964.

re göre ise zenginliklerini gizlemeleridir.⁷⁸ Mevdûdî ve Derveze'ye göre ise ayetin bağlamı infak olduğu için ayette zenginliğin gizlenmesinden bahsedilmektedir.⁷⁹ Ayet risaletle ilgili bilgilerin gizlenmesi şeklinde anlaşıldığı takdirde muhataplar Yahudiler; maldan cimrilik olarak anlaşıldığı zaman ise münafıklar olmaktadır ki münafıklar olması daha doğrudur.⁸⁰ Bu durumda müfessirlerin genelinin ayetle ilgili tefsirleri, bunu da Yahudiler ve Ka'b ile ilişkilendirmeleri doğru olmamaktadır. Ayetlerin Yahudiler olarak açıklanmasını doğru kabul etsek dahi olay Uhud sonrasında olduğu için Ka'b ile ilişkilendirilmesi tarihen doğru olmamaktadır.

Taberî, Suyûtî ve İbn Kesîr'in nakline göre Ka'b Mekke'ye geldiğinde müşrikler, "Biz mi yoksa Muhammed mi daha hayırlıdır?" diye sorduklarında o, "siz hayırlı-sınız" demesi üzerine Kevser 3. ayet nazil olmuştur. Nisa, 4/44 ve 45. ayetler de onun hakkında nazil olmuştur. el-Kevser 3. ayetin muhatabının As b. Vâil, Ukbe b. Ebî Muayt ve Kureyşten bir grup olduğu da nakledildiği için Taberî'ye göre ayet belli bir şahsa hitaben nazil olmuş olmakla birlikte mesaj olarak Hz. Peygamber'e düşmanlık yapan herkesi kapsamaktadır.⁸¹ Rivayetlerde el-Kevser sûresi 3. ayetle Nisa sûresi 44 ve 45. ayetlerinin aynı tarihte inmiş olduğunun söylenmesi rivayetlerdeki karşıklığı, tarih ve zamana uyumsuzluğu anlatmaktadır.

Mukâtil b. Süleyman'a göre en-Nisâ 47. ayetle Ka'b ve benzerlerine azap gelmeden önce Tevrat'ı tasdik eden Kur'an'a ve onu tebliğ eden Hz. Muhammed'e iman etmeleri emredilmiştir.⁸² Bu rivayet de vakıa ile mutâbık görünmemektedir.

Rivayetlere göre Huyey b. Ahtab ve Ka'b Uhud sonrası 30 kişiyle birlikte Mekke'ye gitmişlerdi. Ebu Süfyan "Biz mi yoksa Muhammed mi daha hayırlıdır?" sorusuna bu Yahudiler "siz daha hayırlı-sınız" deyince Nisa 51. ayet nazil oldu. Ayetteki *cibt* ile kast edilen Huyey b. Ahtab, *tağut* ise Ka'b b. Eşref'tir. el-Kevser sûresinde kendisinden *ebter* olarak bahsedilen de Ka'b'tır.⁸³ İbn Kesir Ka'b ile ilgili rivayetleri naklettiği gibi Ahzab savaşını organize eden Huyey b. Ahtab ve diğer Nadîr ileri gelenlerinin Mekke'ye gelişlerini ve Kureyş'e "siz daha hayırlı-sınız" dediklerini, daha sonra da Hendek savaşının yaşandığını da nakletmektedir. en-Nisâ 51-56. ayetler de söz konusu kişileri anlatmaktadır.⁸⁴

İbn Âşûr'a göre Uhud savaş sonrası Ka'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab Müslümanlara karşı iş birliği yapmak için Mekke'ye gitmişlerdi. Ayetteki "müşrikler

⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 2: 82.

⁷⁹ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6: 129; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 1: 360.

⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 5: 53.

⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24: 657-658; Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr*, 15: 706; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 14: 483. Ayrıca bk. İlyas Üzümlü, "Kevser Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 25: 345.

⁸² Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 377.

⁸³ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 378-379; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3: 973-977; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8: 462-472; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4: 116-118; Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr*, 4: 479-485; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 2: 106.

⁸⁴ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4: 118-122.

Müslümanlardan daha doğru yoldadırlar” anlamındaki konuşmalar Yahudilerin kendi aralarındaki konuşmaları da olabilir.⁸⁵ Derveze ise Yahudileri eleştiren en-Nisâ 47-55. ayetlerin indiği zamanı belirlemenin zorluğundan bahsederek bunların bütün Yahudiler Medine’deyken, Nadîrlilerin Hayber’e sürgün sonrası Yahudi muhalefetini organize etmeleri üzerine hatta Ahzab savaşından sonra inmiş olmasının dahi söz konusu olabileceğini anlatmaktadır.⁸⁶

Ayetlerdeki ifadelerde geçmişe yönelik herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Eğer böyle bir atıf olsaydı, Ka’b ’ın ölümü öncesindeki yaptıklarının geride kalan Yahudilere ders olarak anlatıldığını düşünebilirdik. Ancak böyle bir durum olmadığı için büyük ihtimalle ayetler Ka’b sonrası Nadîr-Kureyş ittifakını anlatmaktadır. Ka’b ’tan söz edilmeyen rivayetler de bu görüşümüzü desteklemektedir. Daha önceki örneklerde de olduğu gibi Ka’b ileri gelen biri olduğu için ismi rivayetlere eklenmiştir. Hamidullah’ın nakline göre Nadîr sürgününden bir yıl sonra Nadîrli bir heyet Mekkeli Müşriklerle Hendek savaşını çıkaracak olan büyük saldırı ittifakını organize etmiştir.⁸⁷ Nisa sûresindeki ayetler de büyük ihtimalle bu organizasyonu anlatmaktadır. Zaten sûrenin nüzûl tarihiyle ilgili görüşler, rivayetler arası farklılıklar, olayın Uhud sonrası olması, bazı rivayetlerde Ka’b’ın zikredilip bazılarında zikredilmemesi gibi durumlar da bizim görüşümüzü desteklemektedir.

Bütün bu rivayetler Ka’b’ın Bedir sonrası Mekke’ye gitmesi olayı ile daha sonraki olayların karıştırıldığını, müfessirlerin bu konuda yeteri kadar hassas davranmaması sebebiyle olayın tarihi konusu karmaşık bir hâl aldığını göstermektedir. Ka’b’ın şahsında ortaya çıkan bu olumsuz şöhret, sûrenin nüzûl tarihiyle uyumlu diğer rivayetlerden daha meşhur olmuştur.

en-Nisâ 60-65. ayetlerde münafıkların hakemlik konusunda Hz. Peygamber’in hükmüne başvurmak istemedikleri, onun yerine tağuta gitmeyi tercih ettikleri bunda iman iddialarıyla bağdaşmadığı anlatılmaktadır. Rivayetlerde farklı olay ve kişilerden bahsedilmekle birlikte Ka’b b. Eşref’ten de bahsedilmektedir.⁸⁸ Tüm bu rivayetler birbirine benzer olayların birçok defa tekrarlandığını göstermektedir.

Hem el-Bakara sûresi 256-257. ayetlerde hem de en-Nisâ 51 ve 60-65. ayetlerde *tağut* ve *cibt* kavramları geçmektedir. Bunların tefsirlerinde farklı bilgiler ve isimler -Ka’b b. Eşref’in ismi de- zikredilmektedir. Sûrelerin nüzûl dönemlerini ve Ka’b’ın vefat tarihini dikkate aldığımızda bu ayetlerde kast edilenin Ka’b olması mümkün gözükmemektedir. Bu durumda iki ihtimalden bahsedebilir. Birincisi ayetlerde anlatılan olayların benzeri Ka’b hayattayken de olmuş ve müfessirler kronolojiye dik-

⁸⁵ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 5: 86-87.

⁸⁶ Derveze, *et-Tefsîru’l-hadîs*, 6: 144-146.

⁸⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 584.

⁸⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 383-386; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 8: 511-524; İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 3: 991-993; Vâhidî, *Basît*, 6: 547-566; İbnü’l-Cevzi, *Zâdu’l-mesîr*, 2: 118-124; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 4: 138-14; Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 4: 517-522; İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 5: 102-110.

kat etmeden önceden olan olayı bu ayetlerle ilişkilendirmişlerdir. İkincisi ise, Ka'b b. Eşref de bir tağut olduğu için yine kronolojiye dikkat etmeden onun ismi örnek kabilinden eklenmiştir. Burada Ka'b meşhur olduğu için onun adının zikredilmesinin yanlış olmasına rağmen diğer isimleri gölgede bıraktığından da söz edilebilir.

en-Nisâ 153. ayette Ehl-i kitaptan bazılarının Hz. Peygamber'den Kur'an'dan başka kitap getirmesini istedikleri anlatılmaktadır. Mukâtil b. Süleyman'a göre muhataplar Yahudilerden Ka'b b. Eşref ve Finhâs'tır.⁸⁹ Taberî ise isim vermeden konuyu Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili olarak açıklamaktadır.⁹⁰ Bu rivayetlerde de diğer örneklerde olduğu gibi tarih ve zaman hususunda tutarlılık sorunu bulunmaktadır.

el-Mücâdele sûresi Ahzab savaşından sonra 5. yılda nazil olmuştur.⁹¹ Derzeze'ye göre ise sûrenin bazı ayetleri Ahzab savaşı öncesinden önce bazıları da daha sonra nazil olmuştur.⁹²

Mukâtil b. Süleyman'a göre el-Mücâdele 8. ayette Hz. Peygamber'i Allah'ın selamlamadığı şekilde "essâmu" diye selamlayanlar Ka'b b. Eşref, Huyey b. Ahtab ve arkadaşlarıdır.⁹³ Nadîr sürgünün anlatıldığı el-Haşr sûresinin 1. âyetindeki Allah Teâlâ'nın Nadîrlilere "ummadıkları yerden darbe vurmasından"⁹⁴ ve "kalplerine korku salmasından" kast edilen Ka'b'ın öldürülmesidir.⁹⁵ Nadîr oğulları sürgün cezasına çarptırıldıklarında Medine'den ayrılmadan önce Ka'b'ın mezarı başında ağlaştıkları da nakledilmektedir.⁹⁶

en-Nûr 47-50. ayetlerde münafıkların sorunlarında hakem belirleme konusunda çelişkili durumları, Bişr'in Ka'b'ın hakemliğini istediği, Yahudînin ise hakem olarak Hz. Peygamber'e girmek istediği anlatılarak münafığın bu tavrı eleştirilmektedir.⁹⁷ Farklı görüşler olmakla birlikte en-Nûr sûresinin hicri altıncı yılda nazil olduğu kabul edilmektedir.⁹⁸ Bişr ile Yahudi arasındaki olay en-Nisâ 60-65. ayetlerin tefsirinde de nakledilmektedir. Her iki olayı birlikte değerlendirdiğimiz zaman aynı olayın muhteva olarak benzer ayetler için sebep-i nüzûl olarak kullanıldığını anlaşılmaktadır. Ka'b'ın öldürülmesinden sonra nazil olan el-Mücâdele ve en-Nûr sûrelerindeki ayetlerle el-Haşr sûresindeki ayetlerin Ka'b ile ilişkilendirilmesi tarihen tutarlı olmamaktadır.

⁸⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 419.

⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9: 356-360.

⁹¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 6: 151.

⁹² Derzeze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 6: 390.

⁹³ Mukâtil, *Tefsîr*, 4: 260.

⁹⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 4: 275.

⁹⁵ İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-mesîr*, 8: 202; Vâhidî, *Basît*, 21: 366.

⁹⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 4: 275-276.

⁹⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 3: 204; İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8: 2622; Vâhidî, *el-Basît*, 16: 332; İbnu'l-Cevzi, *Zâdu'l-mesîr*, 6: 54-55.

⁹⁸ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 18: 139-140; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 3: 439-440; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Nûr Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 247; Câbirî, *Fehmu'l-Kur'an*, 3: 286-287.

En son nazil olan sûrelerden olan el-Mâide sûresinin bazı ayetleriyle ilgili rivayetlerde de Ka'b b. Eşref'ten bahsedilmektedir. el-Mâide sûresi Kurtûbî'ye göre Hudeybiye'den sonra nazil olmuştur. Sûrede Veda haccında, Mekke'nin fetih yılında nazil olan ayetler de bulunmaktadır.⁹⁹ İbn Âşûr konuyla ilgili görüşleri naklettikten sonra "Bu sûrenin bir kısmı Nisa sûresi tamamlanmadan önce nazil olmakla birlikte geneli Tevbe suresinden sonra nazil olmuştur." demektedir.¹⁰⁰ Derveze göre sûrenin Ahzâp savaşı öncesinden başlayan farklı dönemlerde bölümler halinde nâzil olduğunu söylemektedir.¹⁰¹

Tefsirlerde bu bilgiler ayrıntılı olarak nakledilmediği için ayetler cezalandırılan üç büyük Yahudi kabilesiyle ve doğal olarak da Ka'b b. Eşref ile ilişkilendirilmesi gibi yanlış sonuçlara gidilebilmektedir.

el-Mâide sûresi 10. ayette bir kavmin Müslümanlara tuzak kurdukları Allah Teâlâ'nın da Müslümanları bu tuzaktan koruduğu anlatılmaktadır. Taberî'nin bu ayetin tefsirinde sebep-i nüzûl olarak naklettiği görüşlerin bazılarında Ka'b b. Eşref'in ismi zikredilmektedir.¹⁰² İbnu'l-Cevzî, Taberî'nin naklettiği rivayetlerin yanı sıra isim vermeden Yahudilerle müşriklerin Hz. Peygamber'e karşı yardımlaşmalarını da nakletmektedir.¹⁰³ İbn Kesir ise diğer tefsirlerdeki tüm rivayetlerin yanı sıra Hz. Peygamber'e yönelik suikast planının Ka'b b. Eşref'in evinde yapıldığını nakletmektedir.¹⁰⁴

el-Mâide 12 ve 13. ayetlerde ise İsrailoğullarından misak alındığı ancak onların bu misakı bozdukları ve içlerinden bir grubun da daima Müslümanlara ihanet ettikleri anlatılmaktadır. İbnu'l-Cevzî'ye göre bu ayetteki ihanet edenler Kureyzalılar ve Mekkelileri kışkırtan Ka'b'tır.¹⁰⁵ el-Mâide Sûresi 18. ayetteki "Biz Allah'ın kıymetli kullarıyız" diyen Yahudiler Ka'b b. Eşref, Mâlik b. Dayf, Ka'b b. Useyd gibileridir;¹⁰⁶ Maide 41. ayetteki "yalan konuşanlar" Ka'b ve arkadaşlarıdır. Aynı şekilde 42. ayetteki "yalana kulak verip, rüşvet alanlar da" Ka'b ve çevresidir.¹⁰⁷ el-Mâide 44. ayetteki recmi inkâr edenler de aynı kâfirdirler.¹⁰⁸ el-Mâide 45. ayetle ilgili rivayetlere göre Hz. Peygamber'in "herkesin diyeti aynıdır" hükmünü kabul etmeyenler de Ka'b ve arkadaşlarıdır.¹⁰⁹

⁹⁹ Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l- Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdu'l Hasen et-Türki (Beyrut: Müessesu'r-Risale, 1427/2006), 7: 243-244.

¹⁰⁰ İbn Âşûr, *Tahrîr ve't-tenvîr*, 6: 71-72.

¹⁰¹ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 7: 2-3. Benzer açıklamalar için bk. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Mâide Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 403.

¹⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10: 100-108; Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 458-460; Suyûtî, *ed-Durru'l-menşûr*, 5: 229-234.

¹⁰³ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-meşîr*, 2: 308-310.

¹⁰⁴ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5: 128-130.

¹⁰⁵ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-meşîr*, 2: 314.

¹⁰⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 464.

¹⁰⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 474-478. İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4: 1130.

¹⁰⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 479- 480; İbn Ebi Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4: 1142.

¹⁰⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 483.

el-Mâide, 5/60-61. ayetlerle ilgili rivayetlerde Ka'b b. Eşref ve benzerlerinin iman etmedikleri halde “iman ettik” dedikleri ve Ka'b'ın rüşvet aldığı anlatılmaktadır.¹¹⁰ Maide 80. ayetteki kâfirleri veli edinenler de Ka'b ve arkadaşlarıdır. en-Nisâ 51. ayette de aynı durum anlatılmıştı.¹¹¹ el-Mâide 104. ayette Allah'ın indirdiğine çağrıldıklarında “Biz Ka'b'a gideriz.” diyenler de aynı kişilerdir.¹¹² el-Mâide sûresindeki tüm bu rivayetlerde Ka'b'ın isminin geçmesi tarihi açıdan isabetli değildir. Ka'b b. Eşref ve beraberindekilerin karakterleriyle ayetlerde anlatılanlar uyduğu için bunların isimlerine yer verilmiştir. Nüzûl dönemiyle ilgili elimizdeki bilgiler eksik olduğu için meşhur kişilerle ilgili bilgiler bir tür dolgu malzemesi olarak birçok ayete ilişkilendirilmiştir. Rivayetler birçok açıdan değerlendirilmediğinde ilk planda ayetlerin sebebi nüzûlü konusu çözümlenmiş gibi olmakla birlikte aslında sûreler, ayetler ve nüzûl dönemiyle ilgili başka sorunlar, yanlışlar oluşmaktadır.

“el-ibre bi umûmi'l-lafzi, lâ bi husûsi's-sebeb” ilkesinin uygulanmasının sonucu olarak Ka'b b. Eşref'in ilgili ayetlerdeki umûmî lafızların kapsamına girdiği anlaşılmaktadır. Bu ilke doğrultusunda yapılan yorumlar ayetlerin daha sonraki nesiller için de bilgi kaynağı olması anlamında doğrudur. Ancak yorumlar “Bu açıklamalarımız gerçek bilgi değil, tefsiri açıklamalardır.” şeklinde bir açıklama cümlesi kaydedilmeden aktarıldığı için ayet ve sûrelerle ilgili birbiriyle çelişen rivayetler oluşmaktadır. Bu ise tefsir ilmini ve tefsirleri doğru anlamayı zorlaştıran bir sebebe dönüşmektedir.

SONUÇ

Tefsir ve esbâb-ı nüzûl rivayetleri ayetlerin muhataplarının, nüzûl vasatının ve tarihlerinin belirlemedeki temel bilgi kaynaklarımızdır. Bu bilgileri değerlendiren Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, Zerkeşi, Suyûtî ve Dıhlevî gibi âlimler bunların önemli bir kısmının selef âlimlerinin “Bu şahıs ve olaylar da ayetin anlam dairesine girmektedir.” anlamındaki tefsiri açıklamaları olduğunu kaydetmektedirler. Serinsu bu tür rivayetleri sahabe ve tâbiinin re'y ve icthad sonucu ulaştıkları yorumlar olarak değerlendirerek bunları “tefsir için olan esbâb-ı nüzûl değerlendirmeleri” ve “düşünülmüş yorum-düşünülmüş tarih” olarak tanımlamaktadır. Gül de aynı rivayetleri “sanal/takdir edilen nüzûl sebebi” olarak isimlendirmektedir. Bütün bu görüşler esbâb-ı nüzûl konusunda bireysel değerlendirmelere açık bir alanın bulunduğunu ve rivayetlerin önemli bir kısmının da gerçek sebep-i nüzûl olmadığını izah etmektedir. Bu tefsir için olan esbâb-ı nüzûl rivayetlerinin ayetlerin hükümlerinin sadece doğrudan muhataplarla sınırlı olmadığını, bu kapsama giren herkesi kapsadığını anlatmak, diğer ifadeyle Kur'an'ın mesajının indiği tarih ve topluma

¹¹⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 1: 489.

¹¹¹ Vâhidî, *el-Basît*, 7: 491.

¹¹² İbn Ebi Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4: 1225.

sınırlandırmamak, onun evrenselliğini göstermek amacıyla söylendiği anlaşılmaktadır.

Esbâb-ı nüzûl ihtilafı, anlaşılması zor bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Sorunun merkezinde bilginin nakledilmesinden çok İbn Teymiyye ve Dıhlevî'nin de kaydettiği gibi mütekaddim ve müteaahir ulemâ arasındaki ıstılah farklılığı bulunmaktadır. Esbâb-ı nüzûl rivayetlerindeki bu husus bilinmediğinde yanlışlıkla müfessirlerin anakronizme düştükleri sonucuna gidilmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla müfessirlerin rivayetleri naklederken “Bu rivayetler tefsiri tarzda açıklamalardır.” şeklinde açıklama kaydı düşmemeleri de bu yanlış algının oluşmasında etkili olduğu söylenilebilir. Geleneği yeterince tanımamak ve dilini de bilmemek de yanlış kanaatlerin oluşmasında etkili olmaktadır.

Ka'b b. Eşref ile ilgili rivayetler de bu karışık, zor durumun bir örneğini oluşturmaktadır. Ka'b b. Eşref'in Bedir sonrasında öldürüldüğünde ittifak bulunmakla birlikte adı daha sonraki tarihlerde nazil olan en-Nisâ, el-Mâide ve en-Nûr sûrelerindeki bazı rivayetlerde zikredilmektedir. Rivayetler klasik kaynaklardaki usul dikkate alınarak değerlendirilmediğinde ayetlerin nüzûl tarihleri ve muhatapları konusunda karışıklık oluşmaktadır. Hâlbuki metin içi ve metin dışı bağlamla birlikte Ka'b b. Eşref'in adının tefsiri tarzda yazıldığı dikkate alındığında muhataplar ve nüzûl tarihiyle ilgili sorunlar ortadan kalkmaktadır. İleri gelen ve tanınan bir Yahudi lider olması da adının Yahudi muhalefetiyle ilgili her ayette zikredilmesine sebep olduğu söylenilebilir.

Klasik kaynaklardaki bilgileri kendi kabullerimiz üzerinden değil, yazıldığı dönem algısı üzerinden değerlendirip, rivayetleri tarihî bakış açısıyla sûre muhtevası, Kur'an-siyer ilişkisi, tarihe ve zamana uyum gözetilerek sonuca ulaşmaya çalışmamız gerekmektedir. Rivayetlere yönelik tutarlı bir yaklaşımın ortaya konulması için vakıya mutabakatı esas alan sûre ve şahıs temelli örnek çalışmaların yapılması elzem gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Algül, Hüseyin. “İslam Tarihi Araştırmalarında ve İslam Tarihi Dokümanlarının Değerlendirilmesinde Dikkate Değer Hususlar”. *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (Samsun, 27-30 Haziran 1989)*. 81-89. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1344/2003.

Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *Saḥîḥu'l-Buḥârî*. Thk. Mustafâ Dîb el-Buḡâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

- Ëbû Davud Süleyman b. el-Eş'as. *Sünen*. Nşr. Bedrettin Çetiner. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İfav Yayınları, 2007.
- Demirci, Muhsin. "Esbabu'n-Nüzûlün Kur'an Tefsirindeki Yeri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1994): 7-25.
- Demirci, Muhsin. "Nas-Olgü İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzûl". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (Ocak 2014): 5-21.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Trc. Şaban Karataş v.dğr. 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. Trc. Mehmet Yolcu. 3 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Derveze, İzzet. *Qur'ânü'l-mecîd*. Trc. Vahdettin İnce. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *el-Fevzu'l-kebîr fî uşûli't-tefsîr*. Dımaşk: Dâru'l-Ğavsânîli'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2008.
- Gül, Ali Rıza. "Kur'an Ayetlerini Tarihlendirmede Nüzûl Sebeplerinin Rolü". *Dinî Araştırmalar* 7/19 (Haziran 2004): 191-220.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991.
- Işık, Emin. "Bakara Suresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 526-529. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Işık, Emin. "İhlâs Suresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21: 537-538. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Sahnûnli'n-Neşrve't-Tevzi', 1984.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekâ v.dğr. 2 Cilt. Şam: Mektebetü İbni Hacer, 1426/2005.
- İbn İshak, Muhammed b. Yesâr. *Sîretu İbn İshâk*. Thk. Muhammed Hamidullah. B.y.: Ma'hedud-Dirâsât ve'l-Ebhâs li't-Ta'rib, ts.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid v.dğr. 15 Cilt. Kahire: Müessesetu Kurtuba, 1421/2000.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer ed-Dımaşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. B.y: Dâru Hicr, 1997-1999.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib. *et-Tabâkâtu'l-kübra*. Thk. Ali Muhammed Amr. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.

- İbn Teymiyye, Takiyyuddin. *Muḳaddime fî uşûli't-tefsîr*. Thk. Adnân Zerzûr. 2. Baskı. B.y: 1972.
- Kapar, Mehmet Ali. "Ka'b b. Eşref". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 3-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Karataş, Ali. *Tefsir Geleneğinde Rivayet*. Diyarbakır: A Grafik, 2015.
- Kocadağ, Nagihan. *Hız. Peygamber Döneminde İslam ve Diğerleri Medine Vesikası'nın Sosyolojik Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.
- Koç, M. Akif. *Tefsir El Kitabı*. Ed. M. Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Koç, M. Akif. *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003.
- Kurtûbî, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'uli ahkâmi'l-Ḳur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdu'l-Hasen et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1427/2006.
- Kutluer, İlhan. "İlim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 109-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Mahmudov, Elşad. *Hız. Peygamber'in Savaşları*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- Maturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*. Thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Ḳur'an*. Trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 2. Baskı. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâcel-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Hasen Abdülmün'im Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Öz, Şaban. "Hz. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri". *İslami Araştırmalar Dergisi* 20/1 (2007): 59-70.
- Özkuyumcu, Nadir. "Nadîr (Benî Nadîr)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32: 275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Öztürk, Mustafa. *Tefsirin Halleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Rubin, Uri. "The Assassination Of Ka'b B. Al-Ashraf". *Oriens* 32 (1990): 65-71.
- Semhûdî, Ebü'l-HasenAlî b. Abdillâh. *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. Nşr. Hâlid Abdülğani Mahfûz. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûl'un Rolü*. İstanbul: Şule Yayınları, 1994.

- Serinsu, Ahmet Nedim. “Kur’an-ı Kerim’in Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl’e Yeni Bir Yaklaşım”. *I. Kur’an Sempozyumu*. Haz. M. Akif Ersin v.dğr. 189-202. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur’an ve Bağlam*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2008.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*. Thk. Ahmed b. Ali, 2 Cilt. Kahire: Daru’l-Hadis, 2006.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman. *ed-Durru’l-mensûr fi’t-tefsîri bi’l-me’sûr*. Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 cilt. Kahire: Merkezi Hicr, 2003.
- Süheylî, Ebû’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh. *er-Ravzû’l-ünûf fi şerhi’s-sîreti’n-Nebeviyye li’bni Hişâm*. Nşr. Abdurrahman el-Vekîl. 7 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-İslâmiyye, 1967-1990.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi’u’l-beyân an te’vili’l-Ḳur’ân*. Nşr. Ahmed Muhammed Şâkir – Mahmûd Muhammed Şâkir. 16 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1955-1969.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu’t-Taberî*. Thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhîm. 11 Cilt. Kahire: Dâru’l-Me’ârif, ts.
- Topaloğlu, Bekir. “Yûsuf Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 28-30. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Üzüm, İlyas. “Kevser Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 345-346. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Watt, W. Montgomery. *Hiz. Muhammed Medine’de*. Trc. Süleyman Kalkan. İstanbul: Kuramer, 2016.
- Vâhidî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed. *el-Vasît fi tefsîri’l-Ḳur’âni’l-Mecîd*. Thk. Adil Ahmet Abdulmevcûd v.dğr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994.
- Vâkîdî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbu’l-meğâzi*. Thk. Marsden Jones. 3. Baskı. 2 Cilt. Londra: 1966.
- Ya’kûbî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya’kûb İshak. *Târîhu’l-Ya’kûbî*. Thk. Abdülemîr Mühennâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-A’lemî, 2010.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Nûr Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*. Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1428/2007.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü’l-irfân fi ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*. Thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, 1995.